

Pregledni članak

УЛОГА ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА У СПРЕЧАВАЊУ ИЛЕГАЛНИХ ФИНАНСИЈСКИХ АКТИВНОСТИ У ТУРБУЛЕНТНОМ ПРИВРЕДНОМ ОКРУЖЕЊУ

Оливера Мијаиловић Маст.екон.; email: olivera_kv@live.com

докторант Универзитета Сингидунум

Сажетак: Растући број превара које су изазване погоршањем макроекономског окружења изнедрио је потребу за форензичким рачуновођама са циљем да се утврде и открију различити облици превара, санкционишу извршиоци који су манипулисали финансијским извештајима, а који одступају од рачуноводствених стандарда, фискалних закона и осталих законских прописа. Манипулације финансијским извештајима најчешће су легалне и у дозвољене законодавним нормама. Међутим, у условима повећаног притиска тржишта на пословне организације, потребно је бити посебно обазрив, јер је веома танка линија између легалних и илегалних активности. Ни у актуелној економској кризи, у којој су присутни финансијски колапси бројних пословних субјеката, неће изостати повећање броја професионалних превара. Удружење сертифицираних испитивача превара процењује да због превара на послу организације годишње губе око 994 милијарде УСД. Циљ овог рада је да се укаже на неопходност форензичког рачуноводства у све турбулентнијем привредном окружењу када су привредни субјекти склонији активностима превара, појачавање ефикасности форензичког рачуновође, као и идентификовање њихових релевантних вештина.

Кључне речи: економска криза, форензичко рачуноводство, професионалне преваре, илегалне финансијске рачуноводствене активности, релевантне вештине.

THE ROLE OF FORENSIC ACCOUNTING IN PREVENTING ILLEGAL FINANCIAL ACTIVITIES IN A TURBULENT ECONOMIC ENVIRONMENT

Abstract: The growing number of frauds caused by the deterioration of the macroeconomic environment has created the need for forensic accountants with the aim of identifying and detecting various forms of fraud, sanctioned by executors who manipulated financial statements, and who deviate from accounting standards, fiscal laws and other legal regulations. Manipulations of financial statements are usually legal and permitted by legislative norms. However, in conditions of increased market pressure on business organizations, it is necessary to be especially careful, because the line between legal and illegal activities is very thin. Even in the current economic crisis, in which are present financial collapses of numerous business entities, there will be an increase in the number of professional frauds. The Association of Certified Fraud Examiners estimates that workplace fraud costs organizations approximately \$994 billion annually. The aim of this paper is to point out the necessity of forensic accounting in an increasingly turbulent economic environment when business entities are more prone to frauds activities, to increase the effectiveness of forensic accountants, as well as to identify their relevant skills.

Key words: economic crisis, forensic accounting, professional fraud, illegal financial accounting activities, relevant skills.

UVOD

Poslovno okruženje u savremenim uslovima poslovanja odlikuje izuzetna složenost, nepredvidivost i turbulentnost. Snažno kapitalistički orijentisano poslovno okruženje svu pažnju usmerava na realizaciju novčanog suficita, odnosno profita koji se ostvaruje u tržišnoj utakmici, bilo da je reč o zaposlenima, poslodavcima, preduzetnicima, vlasnicima preduzeća ili menadžerima kompanija. Imperativ maksimizacije profita dovodi brojne privredne subjekte i pojedince u iskušenje da počine prevare koje se manifestuju u nekom od sledećih oblika: korupcija, protivpravno prisvajanje imovine, manipulacija sa računovodstvenim podacima i poreskim obvezama. Da bi se takve situacije svele na minimum ili izbegle određeni su zakonski standardi, postupci, mere i metode koje se primenjuju u računovodstvu.

U uslovima turbulentnog okruženja i imperativna maksimizacije profita, menadžment kompanija suočava se sa ličnim izazovom da ne pribegne neetičnom poslovanju, odnosno finansijskim prevarama radi maksimiziranja profita. Sprečavanje i suzbijanje finansijskih prevara osnovni je cilj forenzičkog računovodstva koje predstavlja oblast koja integriše računovodstvene, revizorske i istražne veštine u cilju otkrivanja prevara i sprečavanja prakse lažnog računovodstva. U domaćim kompanijama vlasnik najčešće i rukovodi poslovanjem kompanije, neretko su zaposleni u malim i srednjim preduzećima članovi porodice, velika ovlašćenja vlasnik prenosi na osobu u koju ima poverenja na osnovu ličnog poiznanstva bez objektivnog uvida u njegovu moralnost i stručnost, delegiranje se ne vrši. Međutim, tek kada nastane značajan finansijski gubitak vlasnik kompanije počinje da implementira prudencione mere predostrožnosti.

Adekvatno upravljanje poslovanjem kompanije podrazumeva prihvatanje etičkih standarda, a time i održivost u društvu i okruženju, što predstavlja društvenu odgovornost preduzeća (Heal, 2005). Nedostatak etike podrazumeva i nedostatak odgovornosti, što produkuje prevarne radnje izvesnih menadžera. Zloupotrebe menadžera štete kompaniji, dovode do gubitka vrednosti, ugleda i imidža (Fombrun, Gardberg i Barnett, 2002). Osim toga korporativne prevare i manipulacija finansijskim informacijama negativno se odražavaju na efikasnost i stabilnost finansijskog sistema i distribuciju prihoda među socijalnim grupama (Nightingale, 1996). Ovaj trošak kompaniji ne donosi nikakvu komercijalnu niti društvenu korist, već predstavlja gubitak vrednosti za akcionare, poverioce, kupce i dobavljače i šteti zaposlenima, ekonomiji i državi. Prema navodima Izveštaja ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) za 2022. godinu kompanije gube zbog različitih oblika prevara oko 5% godišnjeg prihoda. Ukoliko bi se ovi gubici sumirali iznosili bi četiri triliona USD dolara (ACFE, 2022).

1. FORENZIČKO RAČUNOVODSTVO

Uzimajući u obzir navedene činjenice pojavila se i rastuća potreba, kako akademske javnosti, tako i država, da se detektuju uzroci računovodstvenih prevara koje su se u poslednje vreme značajno povećale. Računovodstvena prevara negativno utiče na korisnike računovodstvenih informacija kao što su akcionari, poverioci, top menadžeri (Dyck, Morse i Zingales, 2010). Osim toga i druge kompanije koje posluju u istom sektoru suočene su sa negativnom tržišnom reakcijom nakon otkrivanja prevara. Prevara prema klasifikaciji ACFE može imati tri osnovna oblika: 1) prevara u finansijskim izveštajima, 2) pronevera ili otuđivanje imovine i 3) korupcija. Prevare u finansijskim izveštajima generišu najviše troškove iako se ređe pojavljuju od otuđivanja imovine (ACFE, 2022).

Međunarodni revizorski standardi NIA 240 (IFAC, 2013) računovodstvenu prevaru definišu kao „namernu aktivnost koju je sproveo jedno ili više lica iz menadžerskog tima, odgovornih rukovodilaca, zaposlenih ili trećih lica, što uključuje obmanjivanje da bi se stekla nezakonita prednost“. Obmanjivanje i netačno finansijsko izveštavanje, na primer manipulisanje ili falsifikovanje računovodstvenih izveštaja, kao i pogrešna primena računovodstvenih principa GAAP (Troy, Smith i Domino, 2011) predstavljaju lažne finansijske informacije. Geneza i razvoj forenzičkog računovodstva posledica su rastuće ilegalne poslovne aktivnosti i sve češće manipulacije finansijskom informacijama u poslovnom okruženju.

Forenzika predstavlja skup metoda u borbi protiv korupcije i finansijskih prevara, a nedostatak specijalističkih znanja, tehnika i iskustava računovođa i internih i eksternih revizora kod istraga kažnjivih dela jedan je od ključnih razloga pojave forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije. Za revizore otkrivanje prevare nije lak zadatak, jer kompanije nastoje da svoje nelegalne aktivnosti prikriju. Revizorima na raspolaganju stoje modeli za predviđanje prevare, ali oni nisu u potpunosti pouzdani (Hass, Tarsalewska i Zhan, 2016). Korišćenjem iskustvenih informacija u kontekstu otkrivenih prevara u prošlosti i brejnstorminga mogu se predvideti potencijalne prevare i na njih blagovremeno reagovati. Konsultacije sa specijalistima za prevare ili posedovanje lista standardnih faktora prevare mogu revizorima znatno pomoći. Treba imati u vidu da interni revizori lakše otkrivaju proneveru imovine, a eksterni prevaru u finansijskim izveštajima (Imoniana, de Feitas i Jacob Perera, 2016). U tom smislu ističe se važnost nadzora upravnog odbora u revizorske komisije kompanije nad izvršnim direktorom (COO) i finansijskim direktorom (CCO). Snažno korporativno upravljanje uz snažan interni revizorski odbor smanjuje verovatnoću prevare.

Forenzičko računovodstvo je razvijeno u SAD i Velikoj Britaniji početkom 21. veka (T.W. Singleton i A.J. Singleton, 2010). U početnoj fazi razvoja forenzičko računovodstvo koristili su poreski organi prilikom otkrivanja korporativnih utaja poreza. U ovoj ranoj fazi razvoja forenzičkog računovodstva državne institucije bile su najveći korisnici usluga forenzičkih računovođa. Danas, forenzičke računovođe imaju dominantnu funkciju u jedinicama za privredni kriminal. Velike revizorske kuće (Deloitte, PricewaterhouseCoopers, KPMG, Ernst and Young) inicirale su preduzimanje specifičnih mera i dinamiku forenzičkih računovodstvenih aktivnosti. Drugim rečima, razvoj prakse forenzičkog računovodstva posledica je revizorske ekspertize. Dok se revizori fokusiraju na pravičnost i pouzdanost finansijskih izveštaja, forenzičke računovođe se baziraju na manipulacijama finansijskim informacijama, podršci u sudskim sporovima, poreskim i stečajnim prevarama.

Američki institut ovlašćenih javnih računovođa (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA) u okviru usluga koje forenzičke računovođe mogu pružati navode: otkrivanje nepravilnosti u finansijskim izveštajima, utvrđivanje ekonomskih šteta, sprečavanje, otkrivanje i odgovor na prevare, vrednovanja, predviđanje bankrota i insolventnosti, te usluge u području restrukturiranja poslovnih subjekata, usluge u području porodičnog prava, kao i usluge u području računarske forenzike. Prema rezultatima istraživanja koje je AICPA sproveda 2009. godine u SAD, kao najznačajnije usluge forenzičkih računovođa izdvojene su: otkrivanje nepravilnosti u finansijskim izveštajima, sprečavanje i otkrivanje prevara, te utvrđivanje ekonomskih šteta (AICPA, 2009). Sistem interne kontrole, interne revizije i odbora za reviziju ključni su elementi u sprečavanju prevara, koje se javljaju kroz zloupotrebu imovine, kao i onih koje koriste finansijske izveštaje kao instrument prevare. S druge strane, „eksterna revizija i

forenzička revizija deluju reaktivno u cilju otkrivanja prevare ili greške, da bi obezbedili pouzdanost i legitimnost finansijskih izveštaja“ (Simeunović, 2011, str. 42).

2. TROUGAO PREVARE

Termin trougao prevare kreiran je u oblasti kriminalologije i uveliko se primenjuje u forenzičkim računovodstvenim istragama. Trougao prevare koriste i sociolozi i psiholozi da bi objasnili kriminalne aktivnosti u organizacijama. Nakon intervjuisanja više od 120 okrivljenih za pronevere, Cressey (1953) je zaključio da u praksi pronevere postoji više elemenata od isključivog finansijskog podsticaja prilikom izvršenja krivičnog dela koje je nazvao „narušavanje finansijskog poverenja“. Cressey (1950) je pronašao zajedničke elemente koji su karakteristični za „povredu poverenja“. Podaci njegove studije poslužili su kao empirijska osnova na kojoj je kreiran trougao prevare. U računovodstvenu praksu termin trougao prevare uveo je Joseph Wells, osnivač ACFE (prema Morales, Gendron i Guénin-Paracini, 2014). Trougao prevare je jedan od efikasnih alata koji omogućava forenzičkim računovođama da procene rizik od prevare. Osim toga, trougao prevare se koristi kao osnova za razvoj i kategorizaciju faktora rizika nekoliko međunarodnih standarda revizije. Lu i Vang (2009, str. 75) opisuju ga kao temelj za definisane faktore rizika od prevare, odnosno kao „jezgro svih standarda revizije prevara“.

Komponente trougla su: 1) podsticaji ili percipirana motivacija, 2) uočena prilika i 3) karakter osobe koja racionalizuje sam čin prevare (Cressey, 1953; Ramos, 2003; W.S. Albrecht i Hill, C.C. Albrecht, 2006). Trougao prevare predstavlja validnu metodologiju koja omogućava finansijskim forenzičarima da detektuju organizacionu prevaru i adekvatno reaguju u cilju njenog otklanjanja. Navedeni elementi zajednički su za sve prevare. Od trougla prevare, koji se često naziva „instrument za rano upozoravanje na prevaru“, prema Gillu (2011, str. 28) „svaka teorija zločina je teorija prevencije, a razumevanje zločina je presudne važnosti za razvijanje standarda suzbijanja prevare“. Iz tog razloga, došlo je do porasta broja naučnih radova iz menadžmenta, ali se i povećao broj publikacija iz različitih akademskih disciplina. Upravo, kombinacija trougla prevare sa saznanjima iz drugih disciplina, poput etike morala i vrednosti, ali i kriminologije, psihologije i sociologije obogaćuje studije sprovedene u računovodstvenim prevarama.

Pojedini autori (Lokanan, 2015) smatraju da trougao prevare nije dovoljno pouzdan model budući da je prevara višestruka pojava sa situacionim faktorima koji ne mogu uvek da se implementiraju u okvir predviđen trouglom prevare. U tom smislu kao posledica brzih tehnoloških promena došlo je do razvoja forenzičkih računovodstvenih aplikacija koje su pokazale izuzetnu efikasnost u istrazi manipulacije finansijskim informacijama. Forenzičke računovodstvene metode se koriste za otkrivanje i odvracanje od manipulisanja finansijskim informacijama koje postaju složenije usled napretka informacionih tehnologija. Fokus forenzičkog računovodstva je pravashodno na dobro strukturiranu istragu korporativnih prevara i korupcije (Rittenberg i sar., 2010).

3. FORENZIČKA ZNANJA I VEŠTINE

Forenzičko računovodstvo je najnovija oblast računovodstvene nauke i kao naučna disciplina koja koristi kvalitativne i kvantitativne metode za rešavanje problema u manipulaciji finansijskim informacijama i ima snažnu vezu sa revizijom, kriminalologijom i pravom. Smatra

se da ono predstavlja presek prava i računovodstva, jer pravni sistem značajno utiče na praksu forenzičkog računovodstva koja treba da bude u skladu sa zakonskom regulativom. Stoga forenzičke računovođe moraju da poseduju sledeća znanja i veštine:

1. Računovodstvena znanja i veštine budući da se najveći deo poslovne forenzike odnosi na istraživanje računovodstvenih podataka i finansijskih izveštaja. Forenzički računovođa mora detaljno da poznaje računovodstvene standarde, poreske zakone i strukturu finansijskih izveštaja. Revizorska znanja i veštine su potrebna kako bi forenzičar znao do koje mere se može pouzdati u revizorske izveštaje. Isto tako, mnogi revizorski testovi koriste se i u forenzičkim istraživanjima ili u kontroli sprovedene revizije. Osim toga, mora da ima adekvatne informacije o računovodstvenoj politici subjekta, odnosno da poseduje znanje iz upravljačkog računovodstva koje se bavi istraživanjem odnosa finansijskih pozicija, analizom finansijskih izveštaja, planiranjem, definisanjem relevantnih informacija, analizama osetljivosti, analizom kretanja cena akcija, istraživanjem metoda kreativnog računovodstva i sl.
2. Znanja iz krivičnog prava o pravilima dokazivanja, odnosno pribavljanja dokaza na zakonit način kako bi mogli da ih koriste na sudu. Forenzički računovodstveni izveštaji doprinose povećanju kvaliteta sudske odluke (Golden, Skalak i Clayton, 2005). U turbulentnom poslovnom okruženju tradicionalne metode (npr. ponovno izračunavanje, uzorkovanje, potvrđivanje i analitičke procedure) su neefikasne u suočavanju sa manipulacijom finansijskom informacijama, dok forenzičke računovodstvene prakse daju bolje rezultate prilikom otkrivanja prevara budući da koriste napredne statističke tehnike i tehnike kriminalističke istrage.
3. Znanja iz ekonomike poslovnog subjekta neophodna su forenzičkom računovođi kako bi mogao steći utisak o očekivanim poslovnim rezultatima koje potom upoređuje sa prikazanim rezultatima subjekta koji je predmet istrage.
4. Znanja i veštine iz statistike potrebna su za postupak statističke obrade prikupljenih podataka i odnosa u finansijskoj analizi, kao i razumevanja istih. Kod upotrebe statističkih podataka moguće su razne manipulacije u prikazivanju rezultata koje forenzičar treba da otkrije.
5. Informatička znanja i veštine neophodna su kako bi forenzičar mogao pristupiti računovodstvenim podacima koje je kasnije potrebno obraditi korišćenjem računara i posebno pripremljenih softvera.
6. Profesionalni skepticizam, kako u procesu revizije, tako i u forenzičkom računovodstvu, veoma je važno načelo, budući da njegov nedostatak uzrokuje ozbiljne revizorske nedostatke. Skepticizam u procesu istrage složenog procesa finansijskog izveštavanja je od izuzetne važnosti, jer se uzroci manipulacije finansijskim informacijama najčešće nalaze u detaljima. Stoga se od forenzičkih računovođa u procesu istrage očekuje da primenjuju pristup fokusiran na detalje kao bi identifikovali računovodstvenu nepravilnost.
7. Snažna komunikaciona veština kao ključan faktor uspeha u procesu forenzičke istrage. Neki od dokaza mogu se prikupiti korišćenjem komunikacionih veština. Pored toga, na kraju procesa istrage forenzičke računovođe treba da efikasno iznesu rezultate istrage internim i eksternim stranama.
8. Analitičnost uključuje veštine kao što su: pažnja na detalje, kritičko razmišljanje i rešavanje problema koji zahtevaju dublju i detaljniju analizu i pažljivo proučavanje računovodstvenih podataka i dokaza.

Drugim rečima, forenzički računovođa mora posedovati znanje iz sledećih područja: računovodstvo, revizija, ekonomika, statistika, informatika, poznavanje pravne regulative i posedovanje istražiteljske veštine.

4. FINANSIJSKE PREVARE KAO GLOBALNI PROBLEM

Prevara je globalni problem, koji pogađa organizacije u svakom regionu i svakoj industriji širom sveta. Merenje pravog obima šteta uzrokovanih prevaram u radu može biti izazovno zbog inherentne prirode prikrivanja i obmane uključenih u većinu prevarnih šema. Međutim, studija ACFE (2022) pokazuje da je tokom 2022. godine identifikovano 2.110 slučajeva prevare u 133 zemlje sveta koje su dovele do ukupnog gubitka od 3,6 mlrd. USD, što po pojedinačnom slučaju u proseku iznosi 1.783.000 USD, odnosno 21% slučajeva imao je gubitke od preko 1 milion USD. I u ovoj studiji utvrđeno je da prevare dovode do gubitka prihoda organizacija od 5% godišnje. U odnosu na 2021. godinu, projektovana vrednost ukupnog gubitka iznosi oko 94,97 triliona USD, što je više od 4,7 triliona USD gubitka na globalnom nivou kao posledica prevarnih radnji (https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/WEO_WORLD). Posmatrano po regionima, analizom slučajeva prevare, u navedenom ispitivanju zaključeno je da je u 86% otkrivenih slučajeva prevare reč o proneveri imovine – srednja vrednosti gubitka 100.000 USD, 50% slučajeva korupcije – srednja vrednosti gubitka 150.000 USD i u 9% slučajeva prevara u finansijskim izveštajima – srednja vrednosti gubitka 593.000 USD (ACFE, 2022, str. 8).

Grafikon 1. Profesionalne prevare: trendovi kretanja u periodu 2012. do 2022. godine
Izvor: ACFE (2022). Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations. TX, USA: Austin str. 18.

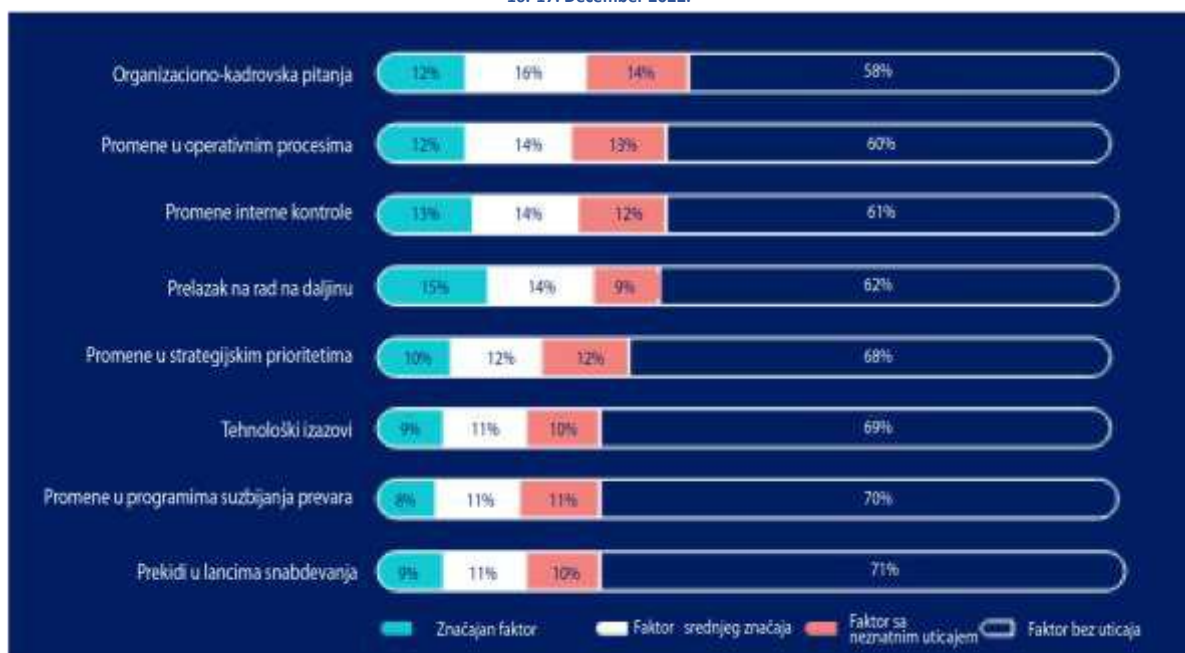
Na osnovu Grafikona 1 vidimo da su prevare detektovane brže i da su prouzrokovale manje gubitke tokom perioda posmatranja (prosečan gubitak je smanjen za 16%, dok je prosek trajanja detekcije smanjen za 33%).

Tabela 1. Procena prevara prema obliku preduzeća, veličini preduzeća i ostvarenom bruto godišnjem prihodu i prosečni gubici od prevara prema ACFE istraživanju iz 2020. i 2022. godine

Tip preduzeća	% prevara od ukupnog broja istraženih prevara		Prosečni gubici od prevara (USD)	
	2020	2022	2020	2022
Neprofitna preduzeća	9%	9%	75.000	60.000
Privatna preduzeća	44%	44%	150.000	120.000
Javna preduzeća (listana na berzi)	26%	25%	150.000	118.000
Državne institucije	16%	18%	100.000	138.000
Mala preduzeća (manje od 100 zaposlenih)	26%	22%	150.000	150.000
Srednja preduzeća (od 101 do 999 zaposlenih)	23%	24%	120.000	100.000
Velika preduzeća (od 1.000 do 9.999 zaposlenih)	27%	29%	100.000	100.000
Najveća preduzeća (preko 10.000 zaposlenih)	25%	25%	140.000	138.000
Bruto godišnji prihod do 50 mil. USD	38%	38%	114.000	100.000
Bruto godišnji prihod između 50 i 499 mil. USD	24%	26%	120.000	105.000
Bruto godišnji prihod između 500 i 999 mil. USD	12%	12%	132.000	150.000
Bruto godišnji prihod veći od 1 mlrd. USD	26%	24%	150.000	150.000

Izvor: Autor, prema ACFE (2022). Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations. TX, USA: Austin, str. 25, 27, 28. i 29.

Isto ispitivanje potvrdilo je polaznu hipotezu ovog rada da se u uslovima krize povećava broj prevarnih radnji. Naime, usled pandemije COVID19 koja je dovela do povećane neizvesnosti zaposlenih: strah od gubitka posla iskazalo je 16 % ispitanika (u odnosu na 12% na ispitivanje sprovedeno 2020. godine), odbijanje zahteva za povišicom ili unapređenjem potvrdilo je 12% ispitanika (dok je 2020. broj ispitanika iznosio 10%), smanjenje beneficija 7% ispitanika (2020. godine broj ispitanika je iznosio 4%), smanjenje plate 6% (2020. godine 4% ispitanika), nedobrovoljno smanjenje radnih sati 4% (2020. godine 2% ispitanika). Navedenih pet ključnih pitanja, predstavljaju motiv za izvršenje prevarnih radnji, što se i odrazilo povećanjem broja prevara u 2022. godini, i pored toga što je njihovo otkrivanje bilo brže i što je smanjen prosečan gubitak po prevari.

Slika 1. Faktori povezani sa pandemijom COVID19 koji su doprineli profesionalnim prevarama

Izvor: ACFE (2022). Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations. TX, USA: Austin str. 40.

U sprovedenom istraživanju (ACFE, 2022), na pitanje koji su faktori povezani sa pandemijom u najvećoj meri doprineli profesionalnim prevarama, 52% ispitanika je istaklo da je primetilo da je bar jedan od ovih faktora bio prisutan u njihovom slučaju. Od analiziranih faktora, vezano za pandemiju najviše je bilo organizaciono-kadrovskih (42% slučajeva) i prelazak na rad na daljinu (15% slučajeva).

5. ZAKLJUČAK

Imperativ maksimizacije profita u uslovima snažno kapitalistički orijentisanog i turbulentnog poslovnog okruženja dovodi brojne privredne subjekte i pojedince u iskušenje da počine prevare koje se manifestuju u nekom od sledećih oblika: korupcija, protivpravno prisvajanje imovine, manipulacija sa računovodstvenim podacima i poreskim obavezama. Da bi se takve situacije minimizirale ili izbegle, određeni su zakonski standardi, postupci, mere i metode koje se primenjuju u računovodstvu. Računovodstvena prevara negativno utiče na korisnike računovodstvenih informacija kao što su akcionari, poverioci, top menadžeri, Takođe, i druge kompanije koje posluju u istom sektoru suočene su sa negativnom tržišnom reakcijom nakon otkrivanja prevara. Geneza i razvoj forenzičkog računovodstva posledica su rastuće ilegalne poslovne aktivnosti i sve češće manipulacije finansijskom informacijama u poslovnom okruženju. U radu su razmatrana tri oblika prevare: prevara u finansijskim izveštajima, pronevera ili otuđivanje imovine i korupcija. Svi elementi trougla prevare, kao svojevrsnog heurističkog okvira za objašnjenje finansijske prevare – zavise isključivo od percepcije počinioca prevare. Prvo, problem koji počinioci smatraju da mora da bude „nedeljiv” postaje motivacioni faktor za počinioca krivičnog dela ako situaciju doživljava kao jedinstvenu priliku da se izvuče iz sadašnjeg stanja i poboljša situaciju. Drugo, pojedinci moraju da posmatraju svoju poziciju poverenja kao priliku i moraju da imaju veštine i lične karakteristike da počine prevare. Konačno, počinioci sebi daju svojevrsno odobrenje, u smislu neutralisanja neslaganja između sopstvenog moralnog senzibiliteta i samopoimanja, s jedne, i krivične povrede

finansijskog poverenja, s druge strane. Stoga, forenzički računovođa mora posedovati znanje iz sledećih područja: računovodstvo, revizija, ekonomika, statistika, informatika, poznavanje pravne regulative i posedovanje istražiteljske veštine, profesionalni skepticizam, snažne komunikacione veštine i analitičnost. Na osnovu analize rezultata ispitivanja ACFE (2022), zaključuje se da se u uslovima krize povećava broj prevarnih radnji. Povećane neizvesnosti zaposlenja u uslovima ekonomske krize, bilo kao posledica panedemije COVID19 ili sukoba Ruske Federacije i Ukrajine, dovodi do straha od gubitka posla, poslodavci odbijaju zahteve za povišicama ili odlazu unapređenja, smanjuju se beneficije i lični dohoci, nedobrovoljno se smanjuju radni sati, što predstavlja jednu od komponenti trougla (podsticaji ili percipirana motivacija) za izvršenje prevarnih radnji, koje su se tokom 2022. godine povećale, iako je njihovo otkrivanje bilo brže i bio smanjen prosečan gubitak po prevari u odnosu na 2020. godinu.

LITERATURA

- [1] ACFE (2022). Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations. TX, USA: Austin.
- [2] AICPA (2009). Characteristics and Skills of the Forensic Accountant. <https://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAids-Guidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf>, pristupljeno 30. 11. 2022.
- [3] Albrecht, W. S., Hill, N. C., Albrecht, C.C. (2006). The Ethics Development Model Applied to Declining Ethics in Accounting. *Australian Accounting Review*, 16 (38), 30–40. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2006.tb00323.x>
- [4] Cressey, D. R. (1950). The criminal violation of financial trust. *American Sociological Review*, 15 (6): 738–743. <https://doi.org/10.2307/2086606>
- [5] Cressey, D. R. (1953). *Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement*. Glencoe: The Free Press.
- [6] Dyck, A., Morse, A., Zingales, L. (2010) Who Blows the Whistle on Corporate Fraud? *The Journal of Finance*, 65 (6), 2213–2253. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2010.01614.x>
- [7] Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., Barnett, M. L. (2002). Opportunity Platforms and Safety Nets: Corporate Citizenship and Reputational Risk. *Business and Society Review*, 105 (1), 85–106. <https://doi.org/10.1111/0045-3609.00066>
- [8] Gill, M. (2011). Learning from fraudsters' accounts of their offending. *Prison Service Journal*, 194: 27–32.
- [9] Golden, T. W., Skalak, S. L., Clayton, M. M. (2005). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*, Second Edition, New York: John Wiley and Sons.
- [10] Hass, L. H., Tarsalewska, M., Zhan, F. (2016). Equity Incentives and Corporate Fraud in China. *Journal of Business Ethics*, 138 (4), 723–742. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2774-2>
- [11] Heal, G. (2005). Corporate Social Responsibility: An Economic and Financial Framework. *The Geneva Papers Risk Insurance – Issues and Practice*, 30, 387–409. <https://doi.org/10.2139/ssrn.642762>
- [12] IFAC NIA 240 (2013). *Responsabilidades del auditor en la auditoría de estados financieros con respecto al fraude*. Geneva, Switzerland: IFAC.
- [13] Imoniana, J. O., de Feitas, E. C., Jacob Perera, L. C. (2016). Assessment of internal control systems to curb corporate fraud - evidence from Brazil. *African Journal of*